

MİLLETVEKİLLERİNİN YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN SİYASAL PARTİ KAPATMA DAVALARINA ETKİSİ

*The Immunity of the Members of Parliament and the Dissolution of
Political Parties*

Dr. Mesut AYDIN*

GİRİŞ, 1. MEVZUTTAKİ DURUM, 2. YASAMA SORUMSUZLUĞU KAPSAMINDAKİ SÖZ VE DAVRANIŞLARIN SİYASAL PARTİ KAPATMADA KANIT OLARAK KULLANILMASI, 3. YASAMA SORUMSUZLUĞU ve SİYASAL PARTİLER, **SONUÇ**

ÖZET

Siyasal parti kapatma davalarında, partilerin Anayasa'ya aykırı fiillerin odağı olup olmadığı değerlendirilirken, milletvekillerinin söz ve eylemleri de dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, parti kapatmaya esas alınan söz ve eylemlerin, TBMM çalışmaları sırasında olup olmasının bir önemi bulunmamaktadır. Çünkü, Anayasa Mahkemesi, siyasi partinin Anayasa'ya aykırı fiillerin odağı olmasını değerlendirirken, milletvekillerinin TBMM içindeki ve dışındaki söz ve eylemlerinin

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

tümünün değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Bu durum, milletvekili yasama sorumsuzluğunun, siyasal partilerin kapatılması söz konusu olduğunda, siyasal parti bakımından bir koruma getiremeyeceği sonucuna yol açmaktadır. Bu çalışmada, TBMM’de milletvekili bulunan ve hakkında kapatma davası açılan siyasal partilerden yola çıkılarak, milletvekili yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve fiillerden dolayı bir tüzel kişilik olan siyasal partinin kapatılıp kapatılamayacağı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milletvekili yasama sorumsuzluğu, siyasal partiler, parti kapatma, odak olma, Anayasa Mahkemesi

ABSTRACT

In the political party closure cases, words and deeds of the members of the parliament (MPs) are taken into consideration when deciding whether a political party has become a center for the conduct of unconstitutional activities. Whether they are expressed or performed in the workings of Turkish National Assembly or not is not important because the Constitutional Court holds that all words and deeds of the members of the parliament, within the parliament or outside of it, should be taken into consideration when considering a political party closure case. This means that parliamentary immunity cannot provide protection as far as the political party itself is concerned. In this essay, it shall be assessed whether a political party which has MPs in the Turkish National Assembly and subject to a closure case can be dissolved because of the words and deeds of the MPs belong to that political party.

Keywords: Parliamentary immunity, political parties, dissolution of political party, to be a center for the execution of unconstitutional activities, Turkish Constitutional Court

GİRİŞ

Demokratik rejimin işleyebilmesi, çok partili siyasal hayata; çok partili siyasal hayat ise, siyasal partilerin faaliyetlerini serbestçe yerine getirmesi yani milletvekillerinin fikirlerini özgürce ifade edebilmesi

gerekir Siyasal parti kapatma davalarında, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve davranışlarının, Anayasa Mahkemesi tarafından parti kapatma yaptırımını için kanıt olarak değerlendirilmesi, hukuken çözümü gereken bir sorunu ortaya koymaktadır.

Yasama sorumsuzluğu kapsamında milletvekillerine sağlanan hukuki ve cezai korumadan, bir tüzel kişilik olan siyasal partiler yararlanamamaktadırlar. Anayasa Mahkemesi tarafından, milletvekillerinin söylem ve eylemlerinin parti kapatma gerekçesi sayılması, milletvekilinin yasama sorumsuzluğunun “mutlak”lığını tartışma konusu yapmaktadır. Milletvekillerinin söylem ve eylemlerine bir sınırlama getirilmesi ise, her şeyden önce, yasama çalışmalarının serbestliğini etkileyecektir. Başka bir deyişle, Anayasa'nın kendisine tanıdığı yasama sorumsuzluğunun, partisiyle ilgili açılacak bir parti kapatma davasında bir koruma sağlayamayacağını bilen milletvekilinin, şahsi düşüncelerini, Meclis çalışmaları sırasında, korkusuzca ifade edemeyeceği haklı olarak sorulabilecektir.

Anayasa'ya göre, siyasal partilerin kapatılabilmesi için, Anayasa'nın 68/4. maddesinde yer alan yasak fiillerin parti üyesi kişiler tarafından belirli bir yoğunlukta işlenmesi ve bunun partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca benimsenmesi ya da bu fiillerin doğrudan doğruya anılan parti organları tarafından kararlılık içinde işlenmesi gerekmektedir (AYm.69/6). Partinin bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğine ise, Anayasa Mahkemesi karar verecektir. Bu bağlamda, maddede sayılan parti organlarında görev alan milletvekilleriyle, Anayasa'ya aykırı fiil ve eylemleri işleyen parti üyesi milletvekillerinin davranışlarının özel bir önemi olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, yasama sorumsuzluğu kapsamına giren milletvekillerinin söz ve fiilleri nedeniyle, siyasal partilerin kapatılması konusu üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle, hakkında kapatma davası açılmış ve Meclis'te milletvekilli ile temsil edilen siyasal partilerle ilgili verilmiş kararlar göz önüne alınmaktadır. Böylece, parti kapatmalarda milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına giren söylem ve

eylemlerin derecesi ve partinin kapatılmasına etkisi üzerinde durulmaktadır.

1. MEVZUTTAKİ DURUM

Kamu yararının daha iyi gerçekleşmesi ve yasama görevlerini daha iyi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla yasama meclisi üyelerine tüm demokratik ülkelerde bazı bağımsızlıklar tanınmaktadır¹. Ülkemizde de, bu bağımsızlıkların Anayasa'da ayrıntılı bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu bağımsızlıklardan yasama sorumsuzluğunun konumuz açısından doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. Diğer bağımsızlık yani yasama dokunulmazlığı ise, milletvekilini asılsız ceza kovuşturmalarından ve tutuklamalardan koruması nedeniyle konuyla doğrudan ilgili değildir. Burada, yasama sorumsuzluğunun kapsamı ve bunun siyasal parti kapatma davalarına etkisi konusu incelenmektedir.

Anayasa'da (m.83/1), Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, Meclis çalışmalarındaki² oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan dolayı sorumlu tutulamayacakları açık bir şekilde belirtilmektedir. Bu kuralın amacı; meclis çalışmalarına aleniyet kazandırmaktır. Ancak Anayasa'nın, önceki anayasalardan farklı olarak, Meclis kararı ile söz konuşmadan dolayı bir sınırlama getirilebildiği görülmektedir³. Başka bir deyişle, Meclis tarafından başka bir karar alınırca, söz konusu konuşmaları, Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan dolayı milletvekilinin sorumlu tutulması mümkün olacaktır.

Temsili demokrasilerde, yasama sorumsuzluğunun kaynağını, vazgeçilmez söz söyleme özgürlüğünden aldığı görülmektedir.

¹ **Özbudun, Ergun:** Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 8. B., Ankara 2005, s.277.

² Anayasada, yasama sorumsuzluğunun kapsamı belirli bir yerle sınırlanmamıştır. Dolayısıyla, Meclis çalışmaları deyiminin geniş olarak yorumlanması gerekir. Bu deyim, Meclis genel kurul toplantılarının yanında, komisyon ve siyasal parti grup toplantılarını da kapsamaktadır. Meclis soruşturması ve meclis araştırması komisyonlarının toplantı ve çalışmaları da-Meclis binasının dışında bile olsa- yasama fonksiyonunun birer parçası olarak Meclis çalışmaları içine girer. Bkz. **Tanör, Bülent/Necmi, Yüzbaşıoğlu:** 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2005, s.2005:224.

³ **Tanör/Yüzbaşıoğlu,** s.223.

Milletvekillere tanınan bu haktan vazgeçme veya feragat etme mümkün değildir. Çünkü, sorumsuzluk imtiyazı, Meclis tüzel kişiliği menfaati göz önünde tutularak Meclis üyelerine tanınmıştır. Eşitlik ilkesinin ihlali de söz konusu değildir. Milletvekillerinin hiçbir baskı altında kalmadan vicdani kanaatlerine göre “*milleti temsil*” görevlerini yerine getirmeleri amacıyla bu tür bir güvence getirilmiştir⁴.

Sorumsuzluk kapsamına, milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasındaki oy ve sözleri girmektedir. Meclis çalışmalarında milletvekillerinin verdikleri oylarla ilgili olarak bir sorun çıkmamaktadır. Buna karşılık, Meclis çalışmaları sırasında vuku bulan sözlerin kapsamının tayini önem taşımaktadır. Burada, Meclis çalışmaları sırasında milletvekillerinin sözlerinin geniş olarak ele alınması gerekir. İleri sürülen değer yargıları, ithamlar, vakıa iddiaları ve irade açıklamalarının dikkate alınması gerekir⁵. Başka bir deyişle, oy, söz ve düşüncelerin, içeriğine ilişkin getirilebilecek bir sınırlama, yasama sorumsuzluğunun mutlak niteliği ile bağdaşmaz⁶. Söz ve düşünce açıklamalarının doğrudan yasama göreviyle ilgili olması da aranmaz. Bu tür bir ayırım, yasama sorumsuzluğu kurumunu etkisiz hale getirebilir⁷.

Hakaret ve küfür biçimindeki sözlerin yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında kalması düşünülebilir. Ancak, Anayasa’da, bazı anayasaların aksine, hakaret ve sövme suçlarının sorumsuzluk kapsamı dışında tutulduğunu gösteren bir ibare mevcut değildir. Bu nedenle, bu tür suçların Meclis çalışmaları sırasında işlenmesi kaydıyla sorumsuzluktan yararlanması söz konusudur⁸.

Anayasa’da, oy söz ve düşünce açıklaması denilmek suretiyle sorumsuzluğun kapsamı belirtilmiştir. Dolayısıyla, bunların dışındaki fiiller, sorumsuzluk kapsamı dışında kalacaktır. Örneğin, Meclis

⁴ **Erdoğan, Mustafa:** Anayasa Hukuku, OrionYayınevi, 3. B., Ankara 2005, s.260.

⁵ **Kaplan, İbrahim:** “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı ve Manevi Tazminat Davası”, AÜSBFD, 1992, C.47, S.3-4, s.185-187, s.186.

⁶ **Teziç, Erdoğan:** Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 11. B., İstanbul 2006, s.379.

⁷ **Gözler, Kemal:** Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, 1. B., Bursa 2000, s.321.

⁸ **Özbudun,** s.278; **Tanör/Yüzbaşıoğlu,** s.225; **Gözübüyük, Şeref A.:** Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 12. B. Ankara 2003, s.193; **Sabuncu, Yavuz:** Anayasaya Giriş, İmaj Yayıncılık, 9. B., Ankara 2003, s.170; **Teziç,** s.379.

toplantısı sırasında vuku bulacak yaralama, dövme, öldürme gibi fiiller sorumsuzluk kapsamı dışında kalacaktır⁹.

Konumuz açısından önemli olan; yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilen söz ve fiillerin siyasal partilerin kapatılmasında kanıt olarak değerlendirilmesidir. Böylece, milletvekillerinin serbestçe konuşmasını sınırlayabilecek bir durum ortaya çıkmaktadır. Nitekim, bir siyasal partinin, Anayasa'ya aykırı fiillerin odağı olmasıyla ilgili Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan değerlendirmede, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına giren söz ve fiillerinin de esas alındığı görülmektedir.

Anayasa'nın 69/6. maddesinde, bir siyasal partinin Anayasa'ya aykırı (68 inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine) eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline¹⁰ geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespit edilmesi halinde karar verileceği düzenlenmektedir. Bir siyasal partinin üyelerince bu nitelikteki fiillerin yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durumun o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılacaktır. 2820 sayılı Siyasal Partiler Yasası'nda (SPY) (m.101/b) ise, Anayasal hükme paralel bir düzenlemeye yer verilmiştir. Buna göre, bir siyasal parti hakkında kapatma kararının, onun Anayasa'nın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespiti hallerinde verilecektir.

Anayasa'da, “*odak olma*” kriteri ile ilgili ayrıntılı düzenlemeye yer verilmemektedir. Odak kavramı, genel sözlük anlamıyla, “*herhangi bir düşüncede, nitelikte olan kimselerin kaynağı veya bir şeyin toplandığı,*

⁹ Özbudun, s.278.

¹⁰ Odak kavramı ile ilgili mevzuatta yapılan değişikliklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Bulut, Nihat:** “Siyasal Parti Yasakları ve Son Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Odaklaşma Olgusunun Kriterleri”, Ergun Önen Armağanı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 2003, s. 535-562, s.549 vd.

yoğunlaştığı yer, mihrak” şeklinde tanımlanmaktadır¹¹. Dolayısıyla, Anayasa’nın 69/6. maddesinde yer verilen odak olma halinin oluşması için Anayasa’nın 68/4. maddesine aykırı birden çok eylemin varlığı gerekmektedir. Başka bir deyişle, partinin tek ya da sınırlı sayıda eyleminin odaklaşmaya neden olabileceğini düşünmek, odak sözcüğünün anlamına sığmayacağı gibi, kavramın sağlamış olduğu güvenceyi de anlamsız kılar¹². İkinci olarak, bu eylemler gelişigüzel ortaya çıkmış eylemlerden ziyade birbirleriyle ilgili olan yasak eylem olmalıdır. Başka bir deyişle, ortak bir hedefe yönelmelidir¹³. Bu durum, odak kavramının parti eylemlerinin maddi eylemlere ilişkin objektif yönü yanında, bu eylemlerle güdülen nihai amaçlara ilişkin subjektif bir yönünün de bulunduğuna işaret etmektedir. Son olarak, Anayasa’nın 68/4. maddesine aykırı eylemlerin partide toplanması, yoğunlaşması veya söz konusu partiden kaynaklanması gerekir¹⁴. Yani, yasak fiillerin partide toplandığının kabulü için yasak fiillerin açık ya da örtülü bir şekilde siyasal parti tarafından benimsenmesi gerekir. Böylece, anayasaya aykırı fiillerin işlenmesinde, partinin gövdesi ile yönetimi arasında, bir anlayış birliğinin oluşması aranmaktadır¹⁵. Burada, dikkate alınması gerek bir konu da; siyasal partinin yasaklanması için öngörülen amacın gerçekleşmesinin gerekmemesidir. Başka bir deyişle, partinin tüzük, program ya da faaliyetlerinden Anayasa’ya aykırı amacı güttüğünün anlaşılması yeterlidir. Bu nedenle, demokratik düzenin yıkılması şartı aranmamaktadır¹⁶.

Anayasa Mahkemesi, siyasal parti kapatma davalarında, siyasal partiyi temsil yoğunluğu yüksek organ ve kurulların eylemlerini esas almaktadır. Nitekim, SPY’yada da (m.13-16), siyasal partilerin büyük kongre genel başkan ve merkez karar ve yönetim organlarının, partiyi bağlayıcı karar alma yetkisine sahip olduğu görülmektedir¹⁷. Anayasanın

¹¹ **Türkçe Sözlük:** Türk Dil Kurumu Yayını, 10. B., Ankara 2005, s.1489.

¹² **Bulut,** s.549.

¹³ **Öden, Merih:** Türk Anayasa Hukukunda Siyasî Partilerin Anayasa’ya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s.131-132.

¹⁴ **Öden,** s.131-132.

¹⁵ **Perinçek, Doğu:** Anayasa ve Partiler Rejimi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985, s.322.

¹⁶ **Tanilli, Server:** Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş, Cem Yayınevi, 7. B., İstanbul 1993, s.236.

¹⁷ **Öden,** s.109.

69/6. maddesinde açıkça, “*genel başkan*”, “*merkez karar veya yönetim organları*”, “*TBMM’deki grup genel kurulu*” veya “*grup yönetim kurulu*”ndan bahsedilmektedir. Siyasal partinin anayasaya aykırı fiillerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatılabilmesi için, yukarıda sayılan kişi ve kurumların, parti üyeleri tarafından Anayasa’ya aykırı olarak işlenen fiilleri zımnen ya da açıkça benimsemesi ya da anılan parti organınca, bu fiillerin doğrudan doğruya kararlılık içinde işlemesi gerekmektedir. Maddede sayılan TBMM’deki grup genel kurulu veya yönetim kurulunun ise, milletvekillerinden oluşacağı açıktır. Maddede yer verilen, “*genel başkan*” ile “*merkez karar ve yönetim organları*”nı oluşturan üyelerin, partinin TBMM’de temsil edildiği düşünüldüğünde, milletvekili olma ihtimali yüksektir. Parti üyelerinin eylemlerinden partiyi sorumlu tutma konusunda ise şöyle denilebilir: Anayasa’nın 69. maddesinin ikinci cümlesinde siyasal parti üyelerinin eylemlerinin Anayasa’da sayılan parti organları ve kurulları tarafından açıkça veya zımnen benimsenmesi yani dolaylı bir şekilde bir bağlı kılma söz konusudur¹⁸. Başka bir deyişle, Anayasa’ya aykırı nitelikteki fiillerin partili milletvekilleri tarafından yoğun bir şekilde işlenmesi ve bu durumun maddede belirtilen parti organları tarafından açık ya da örtülü bir şekilde benimsenmesi ya da maddede sayılan parti organlarında görev alan milletvekillerinin, partili üyeler tarafından yoğun bir şekilde işlenen Anayasa’ya aykırı fiilleri benimsemesi ya da söz konusu fiilleri kararlılık içinde doğrudan kendisinin işlemesi yoluyla olur. Hükümde partinin ne tür davranışlarının örtülü kabul olduğu konusunda bir açıklık söz konusu değildir. Anayasa Mahkemesi tarafından örtülü kabulle ilgili olarak ortaya konulan bazı hususlar ise, konuyu iyice karmaşıktır. Örneğin, bazı düşüncelere sahip kişilerin siyasal parti tarafından seçilebilecekleri yerden milletvekili adayı gösterilmesi, aday gösterilen kişi ile partinin politikaları arasında bir paralellik kurulması sonucunu doğurmuştur. Ancak, siyasal partilerin daha fazla oy almak amacıyla, seçilme yeterliliğine sahip farklı düşünüşteki kişileri de aday yapabileceği düşünüldüğünde, söz konusu yargının bir kesinliğinin olmadığı sonucuna kolayca ulaşılabilir. Bu nedenle, örtülü kabul konusunda açık bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Milletvekili seçilme yeterliliğine

¹⁸ Öden, s.110.

sahip bir kişinin düşüncelerinin daha sonra parti kapatma davasında kullanılması ise, çelişkili bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bu değerlendirmeden, siyasal partilerin milletvekili adayı ya da parti içi örgütlenmelerinde yer verecekleri kişilerin özgeçmişlerini titiz bir şekilde araştırmasını gerekli olduğu gibi bir sonuca ulaşılabilir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, görüşleri ve faaliyetleri bilinen birinin parti tarafından seçilebileceği bir yerden milletvekilliğine aday gösterilmesinin, bu kişinin görüşleriyle partinin temel politikaları arasında bir paralellik olması şeklinde yorumlamıştır¹⁹.

Anayasa Mahkemesi'nin odak olmayı belirlerken hangi ölçütleri göz önüne alacağı konusu ise, tartışmalıdır. Bir görüş, odak halinin saptanması işinin, 2001 tarihli Anayasa değişiklikleri sırasında (m.69/6), yasadaki tanımın doğrudan doğruya Anayasa metnine alınarak, gerçekleşmesi zorlaştırılmış bir ölçüt norm haline yeniden getirildiğini belirtmektedir.²⁰ Buna karşılık, Mahkeme'nin daha önce Anayasa'nın 68/4. maddesindeki yasaklara aykırı bulduğu eylemleri, Anayasa'nın 69/6. maddesine 2001 yılında 4709 sayılı Yasa ile eklenen ikinci cümledeki odak tanımı ve odak halini somutlaştırıcı ölçütlere göre serbestçe değerlendireceği belirtilerek, anılan hükümle Mahkeme'nin bu konudaki takdir yetkisine, belki "*yasak eylemlerin ağırlığı*"nın değerlendirilmesiyle ilgili bir nokta dışında, çok önemli bir sınırlandırma getirilmediği de belirtilmektedir²¹. Anayasa Mahkemesi'nin yaklaşımının da, odak olmayı serbest bir şekilde belirleme yönünde olduğu görülmektedir. Refah Partisi (RP) ve FP'nin kapatma davalarında, Mahkemenin yetkilerini sınırlayan SPY'nın 103/2. maddesinin, Anayasa'ya aykırı bulunarak iptalini de bu yönde değerlendirmek gerekir.²²

¹⁹ E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.564.

²⁰ **Tanör/Yüzbaşıoğlu**, s.223.

²¹ **Öden**, s.107, 134.

²² Kararda, "2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun 103. maddesinin ikinci fıkrasının Anayasa Mahkemesi'nin 9.1.1998 günlü ve Esas 1998/2, Karar 1998/1 sayılı kararıyla iptalinden sonra Siyasî Partiler Kanunu'nun 103. maddesi, Anayasa'nın 69. maddesinin altıncı fıkrasıyla uyumlu hale gelmiştir" denilmektedir. Bkz.E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.278; SPY'nın 103/2. maddesi, 1999 yılında yapılan değişikliklerle yeniden düzenlenmiş ve

Anayasa Mahkemesi'nce, odak olma bakımından süreklilik, yoğunluk ve kararlılık gösteren söz ve eylemler dikkate alınmaktadır. RP kararında, milletvekillerinin kamuoyunu yoğun biçimde meşgul eden ve süreklilik, yoğunluk ve kararlılık gösteren lâiklik karşıtı söz ve eylemlerine vurgu yapılmıştır. RP'nin hareketsiz kalması yani bu tür eylemlere karşı kapatma davasından önce herhangi bir işlem yapmaması ise, bu eylemlerin Parti tarafından benimsendiğinin ve desteklendiğinin açık bir göstergesi sayılmıştır.²³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de milletvekillerinin davranış ve sözlerinden yola çıkarak, RP'nin kapatılmasının Sözleşmenin örgütlenme özgürlüğünü ihlal etmediği kararına varmıştır²⁴.

odak hali sayılma zorlaştırılmıştı. Ancak, Anayasa Mahkemesi, FP davasında, SPY'nın 103/2. maddesini ön sorun olarak ele almış ve bir kez daha, odak olma halini düzenleyen hükmü iptal etmiştir. İptal gerekçesinde; bir siyasal partinin 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı fiillerin işlendiği odak haline geldiğinin saptanmasının olanaksızlığa varan bir zorluk içerdiği ve Anayasa Mahkemesi'nin parti yasakları ile düşünce ve buna bağlı olarak siyasal örgütlenme özgürlüğü arasındaki hassas dengeyi kurmasına ve korumasına elverişli olmadığına vurgu yapılmaktadır. Bkz. E.S.2000/86, K.S. 2000/50, K.T. 12.12.2000, RG:22.12.2000,24268; Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği yasadaki tanım, daha sonra gerçekleşen Anayasa değişikliği ile 103/2. maddesi hükmüne "genel başkan" ifadesi de eklenerek Anayasa'ya alınmıştır. TEZİÇ, Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği kanunun yeni bir düzenlemeyle Anayasa hükmü seviyesine yükseltilmesini, Anayasa Mahkemesi kararlarının etkisinin ortadan kaldırılması olarak görmekte ve bunu hukuk devletine olan inancı sarsıcı nitelikte bulmaktadır. Bkz. **Teziç**, s.330; SAĞLAM ise, odak olma ölçütüyle ilgili Anayasa Mahkemesi'nin sakıncalı görebileceği bir tanımı Anayasa'ya almayı, anayasal organlar arasındaki kollegial ilişki ve işbirliği bakımından yanlış bulmaktadır. Bkz. **Sağlam, Fazıl**: "2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları", Anayasa Yargısı, 2002, C.19, s. 301.

²³ E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.279.

²⁴ Refah Partisi hakkında verilen karar, Büyük Daire tarafından da onaylanmıştır. FP ise, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararından sonra, kararın Sözleşme'ye aykırılığı nedeniyle AİHM'ne başvurmuştur. Daha sonra, FP Genel Başkanı, 2.12.2005 tarihli mektubuyla başvurusunu geri çekmiştir. Başvurunun geri çekilmesinde RP hakkında verilen kapatma yaptırımının Sözleşme'ye uygun bulunmasının rolü büyüktür. Bkz. Fazilet Partisi-Türkiye, 27.04.2006, para.9; Buna karşılık AİHM, Anayasa Mahkemesi tarafından bölünmez bütünlüğe aykırılık nedeniyle kapatılan siyasal partilerin kapatılma kararlarını Sözleşmeye uygun bulmamıştır. Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri -Türkiye, 30.01.1998; Sosyalist Parti - Türkiye, 25.05.1998; Özgürlük ve Demokrasi Partisi - Türkiye, 08.12.1999; Refah Partisi ve Diğerleri - Türkiye, 31.07.2001; Yazar, Karataş, Aksoy ve Halkın Emek Partisi-Türkiye, 09.04.2002; Dicle (DEP)-Türkiye, 10.12.2002; STP ve diğerleri-Türkiye, 12.11.2003; Bkz. **Mowbray**,

Siyasal parti kapatma davalarında, SPY'nın 101. maddesinin (b) bendinde sayılan parti yetkililerinin, dördüncü kısımda belirtilen yasaklara aykırı söz ve eylemlerinin, aynı zamanda Anayasa'nın 69. maddesinin altıncı fıkrasında ve SPY'nın 103. maddesinde yer alan "odak" ya da "mihrak" olmaya esas alınacağı üzerinde de sıkı bir şekilde durulmuştur²⁵.

Son olarak, Anayasa'da (m.84/son), yasama sorumsuzluğu ile birlikte düşünülmesi gereken bir hükme "milletvekilliğinin düşmesi" başlığı altında yer verilmektedir. Buna göre, "*partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu, Anayasa Mahkemesi'nin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer*". hükmünün, yasama sorumsuzluğu söz konusu olduğunda, uygulanamayacağını belirtmek gerekir. Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve fiiller nedeniyle, partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olan, milletvekilinin milletvekilliğinin sona ermeyeceğini belirtmek gerekir. Başka bir deyişle, yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendiren bir beyan ya da eylemden dolayı milletvekili için yasama sorumsuzluğu söz konusu olacağından, bu durumda, sadece, milletvekilinin mensubu olduğu siyasi partinin kapatılması yoluna gidilmesi söz konusu olacaktır.

Alastair: Cases and Materials On the European Convention on Human Rights, Oxford Üniversitesi, 2. B., Newyork 2007, s.730-737; Burada, Mahkeme'nin değerlendirmesi ile ilgili olarak şu söylenebilir: Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin suç oluşturan eylemlerinden çok fikri öğeler nedeniyle siyasi partiler hakkında kapatma kararı vermekte ve bu tür kararlar, ideolojik ve siyasi renk taşımaktadır. Bkz. **Kaboğlu, İbrahim Ö.:** Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6. B., Ankara 2002, s.435; **ÇAĞLAR** aynı bağlamda, ulusüstü alanda, Türk Devleti'nin resmi ideolojisi ve yapısının Sözleşmeye uygunluğunun sorgulandığını ve demokratik toplum düzeninde bu ideoloji ve yapılar karşı proje üreten partilerin de siyasi alanda yer alması gerektiği sonucuna varıldığını belirtmektedir. Kısacası, Strazburg organları, demokratik toplum düzenini, ayrımcılık yasağı, hukukun üstünlüğü ve plüralizm prensibi ile tanımlamaktadır. Bkz. **Çağlar, Bakır:** "Anayasa Yargısının Güncelliği: Yargıçlar Zamanı", Anayasa Yargısı, 1998, C.15, s.65; **Çağlar, Bakır / Çavuşoğlu, Naz:** "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaiik İkilemi, Demokratik Toplum Düzeni Hukuku Üzerine Notlar", Anayasa Yargısı, 1999, C.16, s.161.

²⁵ E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.279.

2. YASAMA SORUMSUZLUĞU KAPSAMINDAKİ SÖZ VE DAVRANIŞLARIN SİYASAL PARTİ KAPATMADA KANIT OLARAK KULLANILMASI

Milletvekilleri, söz ve eylemleriyle, bu güne kadar iki siyasal partinin kapatılmasına yol açmışlardır. Bu kapsamda, RP ve FP'nin kapatılma gerekçelerine bakıldığında, milletvekillerinin davranış ve sözlerinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Konuyla ilgili örneklere geçmeden önce, burada, siyasal parti kapatma davalarında kanıt olarak kullanılan söz ve fillerle ilgili birkaç şey söylemek gerekiyor. Öncelikle, siyasal alanın serbest olması demokratik düzenlerde kabul edilen bir ilkedir. Ancak, şiddeti teşvik, hakaret ve sövme düşünce özgürlüğü içinde değerlendirilmemektedir²⁶. Bu nedenle, demokratik düzen içinde, milletvekillerinin söz ve eylemlerin derecesi belirlenirken, şiddet öğesinin önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmek gerekir.

Bugüne kadar, milletvekillerinin söz ve davranışları nedeniyle çeşitli siyasal partiler (Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Emek Partisi (HEP), RP, FP ve Adalet ve Kalkınma Partisi) hakkında kapatma davası açılmıştır. Söz konusu partilerden, DEP ile ilgili olarak, Genel Başkanı Yaşar Kaya'nın 29.5.1993 tarihinde Federal Almanya'nın Bonn, 15.8.1993 tarihinde Irak'ın Erbil kentlerinde yapmış olduğu konuşmalarının ve Parti Merkez Yürütme Kurulu'nun "*Demokrasi Partisi'nin Barış Çağrısıdır*" başlıklı bildirisinin, Anayasa'ya ve SPY'nin 78. 81. maddelerinin (a) ve (b) bentlerine aykırılığı nedeniyle anılan Yasa'nın 101. maddesinin (b) fıkrası gereğince kapatılmasına karar verilmiştir. Burada, Genel Başkanın milletvekili olmadığı not edilmelidir. Bu nedenle, bu çalışmada, parti genel başkanının, partinin kapatılmasına yol açan ifadeleri üzerinde durulmamıştır.²⁷ HEP davasında ise, Parti'li

²⁶ **Kaboğlu, İbrahim Ö.:** "İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları", Anayasa Yargısı, 1999, C.16, s.73.

²⁷ Anayasa Mahkemesi, söz konusu konuşma ve bildirden yola çıkarak, araçları farklı olmakla birlikte DEP'in amacının teröristlerin amacı ile benzerlik gösterdiği ve PKK'yı destekler yönde olduğuna vurgu yapmaktadır. Mahkeme, konuşmalar ve bildiride geçen ifadelerin gerçekliğinin tartışmalı olduğunu vurgulamış ve şiddeti teşvik olarak değerlendirmiştir; DEP Kararı'nda ayrıca, Türkiye'de federal sistem kurulmasının savunulamayacağı açıkça belirtilmiştir. Bu kapsamda, federalizm ile bölücülük özdes

milletvekili (eski genel başkan) Fehmi Işıklar'ın eylem ve sözleriyle Parti'nin kapatılmasına neden olduğu belirtilmektedir.²⁸ Burada, kapatmaya esas teşkil eden söz ve eylemlerin, yasama sorumsuzluğu kapsamında olmadığı görüldüğünden, söz konusu ifade ve davranışlar üzerinde durulmamıştır.

RP ve FP ise, Parti'li milletvekillerinin söz ve davranışları nedeniyle kapatılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi ise, Parti'li milletvekillerinin söz ve fiillerinden dolayı hazine yardımından yoksun kalma yaptırımını ile cezalandırılmıştır.

Konuyla ilgili ilk örnek olması bakımından RP davasının özel bir yeri bulunmaktadır. Söz konusu parti hakkında verilen kapatma yaptırımının AİHM tarafından da örgütlenme özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmemesi, konunun ulusalüstü boyutta kabul görmesi bakımından önem taşımaktadır. Bazı yazarlar, bu durumu, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun 1957 tarihli Alman Komünist Partisi kararında

ideolojiler olarak görülmüş ve üniter siyasal yapı ulusal birliği sağlamanın tek yolu şeklinde belirtilmiştir. Bkz. **Uygun, Oktay**: “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İÜHF Yayını, 1999, s.409; AİHM ise, farklı düşünmektedir. AİHM, partilerin üniter ya da federal yapıyı savunup savunmadıklarını değil, demokrasi karşıtı amaçlar taşıyıp taşımadıklarına dikkat etmektedir. Bkz. **Uygun, Oktay**: “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı, 2000, C.17, s.271; AİHM, ayrılma hakkının savunulmasını, bu tür bir amaca şiddete başvurarak ulaşma yolu seçilmedikçe ya da buna ilişkin inandırıcı kanıtlar bulunmadıkça ifade özgürlüğü kapsamında görmektedir. Bkz. **Sağlam, Fazıl**: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye'de Kapatılan Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi”, Anayasa Yargısı, 1999, C.16, s.201; Bu bağlamda, ayrı bir kürt varlığından söz edilmesi, Kürtlerin kültürel ve ulusal haklarının gündeme getirilmesi, federal bir devlet sisteminin savunulmasının bölünmez bütünlük ilkesini bozucu nitelikte görülmemektedir. Bunun daha çok, siyasal partilerin soruna görüş belirleme ve öneriler getirme bağlamında değerlendirilmesi olasıdır. Bkz. **Sancar, Mithat**: “Sosyalist Parti'nin Kapatılması Üzerine Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, 1992, C.4, s.175; DEP kararında AİHM, ölçülülük testini yani partinin kapatılması ile gözetilen meşru amaçlar arasındaki ölçülülüğü katı bir şekilde uygulayarak, kapatma kararını Sözleşme'ye aykırı bulmuştur. Başka bir deyişle, DEP eski Genel Başkanı'nın açıkça terör örgütünü öven ve şiddete teşvik eden bir konuşmasından dolayı partinin kapatılmasını ölçülülük ilkesi gereği kabul edilemez bulmuştur. Bkz. **Arslan, Zühtü**: Anayasa Teorisi, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s. 253.

²⁸ E.S.1992/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1993/1, K.T.14.07.1993, RG: 18.08.1993,21672, s.219.

benimsediği militan demokrasi²⁹ anlayışına geri dönüşü ifade ettiğini belirtmektedir³⁰. AİHM'nin parti kapatmalar konusundaki görüşlerinin RP kararıyla birlikte değişip değişmediği de haklı olarak sorulmaktadır³¹.

RP Genel Başkanı'nın 13.4.1994 günlü Meclis Grubu toplantısındaki konuşmasında, "*Refah Partisi'nin iktidara gelmesiyle adil düzenin kurulacağını ancak iktidara gelmek için geçecek sürecin kanlı mı? kansız mı olacağına altmış milyonun karar vereceğini*" söylemesi, partinin Anayasa'ya aykırı fiillerin odağı olması konusunda bir kanıt sayılmıştır³². Nitekim, Mahkeme, konuşmadaki "*adil düzen*" le anlatılmak istenenin dinî kurallara dayalı devlet düzeni olduğunu, Parti Genel Başkan Yardımcıları'ndan birinin 1993 yılında Hac'da yaptığı konuşmadan yola çıkarak yorumlamıştır. Mahkemeye göre, dine dayalı devlet düzeni özlemine yansıtan bu konuşma, Parti'nin genel eğilimini ve kararlılığını göstermektedir³³.

FP davasında ise, milletvekillerinin türban takılmasını destekleyici davranışlarına atıf yapılmaktadır. FP kararında, "*türban*" konusunda, FP Genel Başkanı, genel başkan yardımcıları ve milletvekillerinin kararlı, ısrarlı ve süreklilik gösteren faaliyetleriyle temel hak ve özgürlüklerin güvenceye alındığı demokratik hukuk devletini değil, din kurallarının geçerli olduğu bir toplumsal modeli gerçekleştirmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Aynı kararda, lâiklik ilkesine karşı olanların, güçlü bir siyasal sembol olarak türbanı kullandıkları üzerinde de durulmaktadır. Böylece, Mahkeme türbanın savunulmasının din kurallarının geçerli

²⁹ Militan demokrasi anlayışı hakkında bkz. **Tanilli**, s.227-229.

³⁰ **Arslan**, s.251.

³¹ **Turhan, Mehmet**: "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", AÜSBFD, 2002, C.3, s.142.

³² Söz konusu konuşmada şöyle denilmektedir: "*Şimdi ikinci bir önemli nokta, Refah Partisi iktidara gelecek, adil düzen kurulacak. Sorun ne? Geçiş dönemi sert mi olacak, yumuşak mı olacak, kansız mı olacak? Bu kelimeleri kullanmak bile istemiyorum ama bunların terörizmin karşısında herkes gerçeği açıkça görsün diye bu kelimeleri kullanma mecburiyetini duyuyorum. Türkiye'nin şu anda bir şeye karar vermesi lâzım. Refah Partisi adil düzen getirecek, bu kesin şart. Geçiş dönemi yumuşak mı olacak, sert mi olacak, tatlı mı olacak, kanlı mı olacak altmış milyon buna karar verecek*". Bkz. E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.263.

³³ E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.263.

olduğu bir toplumsal modelin uygulanması biçiminde değerlendirmektedir³⁴. Mahkeme, yükseköğretim kurumlarında başörtüsü takılmasının milletvekilleri tarafından savunulmasını laiklik ilkesine açıkça aykırı bulmaktadır³⁵. Mahkemeye göre, “Yükseköğretim kurumlarında, bilimsel yöntemlerle yetişerek birlikte çalışmalar yapan gençlerin kimin hangi inançtan olduğunu gösterecek biçimde güçlü bir dini simge olan başörtüsü takmalarına izin verilerek onları dinsel inanç ve görüşleri nedeniyle çatışmalara sevkedebilecek ortamın yaratılması, başkalarının inanç özgürlüğünü ihlâl edeceği gibi kuşkusuz, kamu düzenini de tehlikeye sokar. Bu nedenle, lâik eğitimde dinsel inançlara göre herhangi bir ayırım gözetilemez”³⁶.

Öte yandan, FP Genel Başkanı ile çok sayıda milletvekilinin mahkeme kararlarını³⁷ etkisiz hale getirmek için resmi daire ve

³⁴ E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG:05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.582.

³⁵ Kararda daha önce aynı konuyla ilgili verilmiş bir hükme yollama yapılmaktadır: “Anayasa Mahkemesi’nin 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’na eklenen Ek Madde 16’nın iptaline ilişkin 7.3.1989 günlü, E : 1989/1, K : 1989/12 sayılı kararında, lâik bir devlette hukuk kurallarının kaynağının dinde değil akılda bulunduğu, kişilerin iç dünyasına ilişkin olması gereken dinî inançlara göre yasal düzenleme yapılmasının Anayasa’nın 2., 10., 24. ve 174. maddelerine aykırı olduğu belirtilmiştir” denilmektedir. Bkz. E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.580.

³⁶ E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.579; Mahkeme ayrıca, dinsel nedenlere dayanılarak başörtüsü ve türbanla boyun ve saçların örtülmesine resmî daire ve üniversitelerde serbestlik tanınmasının, bir tür yönlendirme ve bir anlamda zorlama olduğunu, kişileri şu ya da bu yönde giyinip başını örtmeye zorlamanın, ayrı ve hatta aynı dinden olanlar arasında bile inançları yönünden ayrılıklar yaratacağını belirtmektedir. Kamusal kuruluşlarda ve öğretim kurumlarında başörtüsü ve onunla birlikte kullanılan belli biçimdeki giysinin bir ayırım aracı niteliği taşıdığı, bu tür dinsel kaynaklı sembollerle dini esaslara dayalı toplumsal düzen oluşturmaya yönelik faaliyetlerin Anayasa’nın lâiklik ilkesi karşısında hoşgörü ile karşılanmasının olanaksız olduğu üzerinde durulmaktadır. Bkz. E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.579.

³⁷ Kararda, “Danıştay Sekizinci Dairesi’nin 23.2.1984 günlü, 207/330; 16.11.1987 günlü, 128/486; 27.6.1988 günlü, 178/512 sayılı kararları ile Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu’nun 16.6.1994 günlü, 61/327 sayılı kararlarında da, Yüksek Öğretim Kurumlarında başörtüsü ve türban takan öğrencilerin Atatürk devrimleri ile lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı davrandıkları ve dine dayalı devlet düzenini benimsedikleri kabul edilmiştir” denilmektedir. Bkz. E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.580.

üniversitelerde türban kullanmayı teşvik eden konuşmalarının, lâiklik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı bulunmuştur. Türbanı destekleyici konuşma ve eylemlerin bazılarının, Meclis çalışmaları sırasında da ifade edildiği ve bu nedenle yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğu not edilmelidir. Kararda ayrıca, lâikliğin yanlış tanımlandığı iddiasıyla resmî daire ve üniversitelerde uygulanan türban ve başörtüsü yasağının hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen, zulüm ve zorbalık olarak nitelenemeyeceği üzerinde de durulmuştur³⁸. Burada, siyasal alanın sınırının mahkeme tarafından çizilmesi söz konusudur.

Adalet ve Kalkınma Partisi davasında ise, üniversitelerde türban konusuyla ilgili gerçekleşen Anayasa değişikliğinin laiklik ilkesine aykırılığına vurgu yapılmaktadır. Kararda, “*Anayasa Mahkemesinin E. 2008/16, K. 2008/116 sayılı kararıyla iptal edilen 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un teklif edilmesi ve yasalaşmasının sağlanmasıyla davalı partinin bu eylemleri benimsediği anlaşıldığından odaklaşmanın kabulü gerekir*”³⁹ denilmektedir. Söz konusu değişikliğinin meclis çalışmaları sırasında, Anayasa’da belirtilen usullere uygun olarak yapıldığı göz önüne alındığında, yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Ancak Mahkeme’nin, söz konusu değişikliği, davalı Parti’nin laiklik karşıtı eylemlerin odağı olarak değerlendirmesinde kanıt olarak kullandığı görülmektedir.

3. YASAMA SORUMSUZLUĞU ve SİYASAL PARTİLER

Siyasal parti kapatma davalarında, genel olarak, siyasal parti programı, partinin gerçek niyetini ortaya koyabilecek başka eylemlerle birlikte değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, davalı partinin tüzük ve programında Anayasa’ya aykırı bir sistem arayışı saptanamasa da, söz konusu partinin bu tür eğilimler taşıyıp taşımadığını tespit etmek için, programının içeriği, parti organlarının eylemleri ve savdukları görüşlerle karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu durumun, siyasal partinin, programında ilan ettiğinden farklı amaç ve eğilimleri gizleyebileceği

³⁸ E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.580.

³⁹ E.S.2008/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.S. 2008/2, K.T.30.07.2008, RG.24.10.2008, 27034, s.742.

faraziyesinden kaynaklandığı görülmektedir. Kısaca, eylem ve görüşler bir bütün olarak değerlendirilmekte, Anayasal düzeni tahrip etme amaç ve eğilimler somutlaştırılabildiği takdirde, partinin kapatılmasına gidilmektedir⁴⁰. Böylece, partinin yazılı materyallerinden daha çok eylem ve söylemler dikkate alınmaktadır. Mahkemeye göre, Anayasa ve SPY'nın bu kurallarıyla siyasal partiler için belirlenen temel amacın “*demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması*” olduğu, bu amacın, yalnız başına bir partinin tüzük ve programında yer almasıyla değil eylem ve söylemlerini kapsayan tüm faaliyetlerinin de aynı doğrultuda olmasıyla gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmaktadır⁴¹.

Siyasal parti kapatma davalarında, milletvekillerinin söz, düşünce açıklamaları ve davranışlarının önem taşıdığı yer; partinin Anayasa'ya aykırı fiillerin odağı olma halinin gerçekleşmesi konusudur. Odak olmayı düzenleyen Anayasa'nın 69/6. maddesinin ilk cümlesinde, odak olmaya Anayasa Mahkemesi'nin karar verileceği belirtilmekte, ikinci cümlede ise, -konumuzla yakın ilişki içindeki- Anayasa'ya aykırı eylemlerin, genel başkan ve TBMM grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsenmesi ya da kararlılık içinde işlenmesi şartı getirilmektedir. Burada, TBMM'de temsil edilen bir partinin genel başkanının aynı zamanda milletvekili olduğu ve maddede sayılan TBMM grup genel kurulu ve yönetim kurulunu milletvekillerinin oluşturduğu ve söz konusu söz, düşünce açıklaması ve davranışların Meclis çalışmaları sırasında yapıldığı düşünüldüğünde, söz konusu sözler ve eylemlerden dolayı partinin kapatılıp kapatılmayacağı konusu ortaya çıkmaktadır.

Yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilen oy, söz ve düşünce açıklamasının siyasal parti kapatma davalarında, davalı siyasal partiyi, suçlandırma amacıyla kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde de durmak gerekmektedir. Yasama sorumsuzluğunun özelliği, onun mutlak olması yani “*mutlak muaflık*”tır⁴². Başka bir deyişle, sorumsuzluk

⁴⁰ E.S.2008/1 (Siyasi Parti Kapatma), K.S. 2008/2, KT.30.07.2008, RG.24.10.2008, 27034, s.739.

⁴¹ E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.581.

⁴² **Kıratlı, Metin:** Parlmanter Muafiyetler, Sevinç Matbaası, AÜSBF Yayını, Ankara 1961, s.66-69.

milletvekiline, cezai takibata karşı mutlak koruma sağlar. Hukuki sorumsuzluğun da yasama sorumsuzluğu kapsamına girip girmeyeceği tartışmalı olmakla birlikte genel eğilim ve Türk mahkeme uygulaması, kişilik haklarına saldırı niteliğindeki söz ve düşüncelerden dolayı tazminat davası açılabilmesi yönündedir⁴³. Sorumsuzluğun diğer bir özelliği, Meclis tarafından kaldırılamamasıdır. Öte yandan sorumsuzluk “sürekli” niteliktedir yani milletvekilinin milletvekilliği sıfatı sona erdikten sonra da kovuşturma yapılamaz⁴⁴. Sorumsuzluğun diğer bir yönü ise, “kamu düzeni”nden sayılmasıdır. Parlamentonun iyi çalışabilmesi yani kamu yararı için öngörülen yasama sorumsuzluğundan vazgeçilemez⁴⁵.

Siyasal parti kapatma davalarında, Anayasa Mahkemesi’nin yasama sorumsuzluğu konusuna bakışı “bireysel”dir. Mahkeme, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve eylemleri sadece milletvekilinin yararlanabileceği bir hak olarak değerlendirmektedir. Buna göre, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki oy ve sözlerinden sadece milletvekili bireysel olarak yararlanacaktır. Siyasal parti tüzel kişiliğinin bu korumadan yararlanamayacağı açıkça belirtilmektedir. Mahkemeye göre, “Anayasa’nın 83. maddesine göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden, o oturumdaki Başkanlık Divanı’nun teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”. Anayasa’nın bu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en iyi biçimde yansıtılması bakımından Milletvekillerinin görevlerini hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirilmiştir. Bu korumadan parti tüzel kişiliğinin yararlanması söz

⁴³ Özbudun, s.278; GÖZLER, milletvekili siyasal sorumsuzluğunun hukuki ve cezai sorumsuzluğu içermesi gerektiğini, Anayasa’da, cezai sorumluluk-hukuki sorumluluk gibi bir ayırmda bulunulmadığını, hukuki sorumluluğun ayrı tutulmak istenseydi bunun açıkça belirtilebileceğini, kaldı ki, bu tür bir imkan tanındığında, yargı organının yasama organı üzerinde etkiye bulunması sonucunun ortaya çıkabileceğini, bunun da kuvvetler ayrılığı teorisine aykırı olacağını belirtmektedir. Bkz.Gözler, s.322.

⁴⁴ Gözübüyük, s.193.

⁴⁵ Kırathı, s.69-70; Teziç, s.381-382.

*konusu olamaz”.*⁴⁶ Mahkemeye göre, “*Siyasî Partiler Yasası’nın 103. ve buna dayanak oluşturan Anayasa’nın 69. maddesi uyarınca bir siyasî partinin, yasak fiillerin işlendiği odak haline geldiğinin saptanması, yalnız tüzelkişiliğın faaliyetlerinin değil, üyeler tarafından yürütülen faaliyetlerin de incelenmesi ile olanaklıdır. Çünkü, “odak olma” durumunun oluşması için gerekli olan yasak eylemlerdeki nitelik ve nicelik ile bunların tekrarındaki kararlılık gibi öğelerin varlığı konusunda, milletvekillerinin Meclis içindeki ve dışındaki söz ve eylemlerinin tümü değerlendirilmedikçe sağlıklı bir sonuca ulaşamaz”*⁴⁷.

Bazı yazarlar, Anayasa Mahkemesi’nin görüşüne paralel bir şekilde, yasama sorumsuzluğundan siyasal partilerin yararlanamayacağını savunmaktadır. Bu görüş, Anayasa’nın 83. ve 100. maddesinin, cezai sorumluluk bakımından milletvekiline ya da bakana kişisel düzeyde bir koruma sağladığını, buradaki cezai sorumluluğun kişilerle ilgili olduğunu ve parti tüzel kişiliğinin de aynı korumadan yararlanmasının bu maddelerin konuluş amacını aşan bir sonuç olacağını belirtmektedir. Öte yandan, aynı görüş, milletvekili ya da bakanın partinin kapatılmasına yol açan sözü Meclis’te söylemesi durumunda kendisine herhangi bir yaptırımın uygulanmayacağını da belirterek, hükümlerin yürürlükte ve geçerliliğini koruduğunu da belirtmektedir⁴⁸. Burada, Anayasa Mahkemesi’nin yaptığı yorumla, anayasal hükümler arasında olması gereken uyumun, “*milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu*” (m.83/1) ile “*siyasal partilerin Anayasa’ya aykırı fiillerin odağı olması*” (m.69/6) bakımından, bozulduğu görülmektedir. Şöyle ki, bir yandan, aynı söz ve davranış nedeniyle milletvekilinin yasama sorumsuzluğu kabul edilirken, diğer yandan aynı söz ve davranış nedeniyle partiler kapatılabilmektedir. Dolayısıyla, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğunun sadece milletvekilinin şahsı ile ilgili bir koruma sağladığı görülmektedir.

⁴⁶ E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.249; E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.563.

⁴⁷ E.S.1997/1 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 1998/1, K.T.16.01.1998, RG: 22.02.1998,23266, s.250; E.S.1999/2 (Siyasi Parti - Kapatma), K.S. 2001/2, K.T. 22.06.2001, RG: 05.01.2002,24631 (Mükerrer), s.563.

⁴⁸ **Sağlam, Fazıl:** Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınları, 1. B., İstanbul 1999, s.142.

Anayasa Mahkemesi de, siyasal parti kapatma davalarında, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına giren söz ve fiillerin parti kapatma nedeni olarak dikkate almaktadır. Sonuç olarak, Mahkeme'nin yaptığı yorumla, “*odak olma hali*”ni düzenleyen Anayasa'nın 69/6. maddesi ile “*milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu*”nu düzenleyen Anayasa'nın 83/1. maddesinin birbirleriyle uyumlu olmadığı gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bizce, bir yandan yasama sorumsuzluğu kapsamındaki konuşma ve eylemlerden dolayı milletvekilinin sorumsuz olduğunu söylemek, diğer yandan, aynı söz ve fiillerden dolayı, bir tüzel kişilik olan siyasal partiyi suçlandırmak ve kapatma yaptırımını uygulamak anlamlı gözükmemektedir. Anayasa'ya aykırı fiillerin odağı olduğunun tespitinde, yasama sorumsuzluğu kapsamına giren söz ve davranışların esas alınmamasıdır. Bu yolla maddeler arasındaki olması gereken uyum sağlanmış olacaktır.

SONUÇ

Anayasa Mahkemesi, siyasal parti kapatma davalarında, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilen söz ve davranışlarını, siyasal partinin kapatılması yönünde kanıt olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, siyasal parti kapatma davalarında, yasama sorumsuzluğundan, bir tüzel kişilik olan siyasal partilerin bir koruma sağlayamadığı görülmektedir.

Anayasanın “*parti kapatmayı düzenleyen hükmü*” ile “*milletvekili dokunulmazlığını düzenleyen hükmü*”nin birbirleriyle uyumlu bir şekilde yorumlanmadığı sonucuna varılmıştır. Çünkü, bir yandan, milletvekilinin söz ve eylemlerinden milletvekili yasama sorumsuzluğu nedeniyle milletvekili hakkında hiçbir yaptırım öngörülmezken, diğer yandan, siyasal partinin kapatılması yoluna gidilmesi, anlamlı gözükmemektedir. Kanaatimizce, bu konunun çözümünde, Anayasa Mahkemesi'nin yorumunu tekrar gözden geçirmesi ve yasama sorumsuzluğu kapsamına giren söz ve davranışlardan dolayı, bir tüzel kişilik olan siyasal partilerin sorumlu tutulmaması yönünde yorumda bulunması, uygun bir çözüm olarak gözükmemektedir.

Milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamına giren söz ve davranışlarının parti kapatmaya yol açması, siyasal sistemde sıkı bir parti

disipline yol açabilecektir. Milletvekillerinin mensubu oldukları siyasal partilerin zarar görmemesi için, eylem ve sözlerini sınırlama sonucunu getiren bu tür bir durumun, demokratik bir rejimde düşünülmemeyeceğini belirtmek gerekir. Öte yandan, milletvekillerinin söylemlerinin sınırlanması, siyasal sistem içinde olması gereken demokratik tartışma ortamının kurulamaması sonucunu da doğuracaktır.

Son olarak, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve eylemleri konusunda, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelere yönelik ortak standartların belirlenmesi amacıyla hazırlanan ve Venedik Komisyonunun hazırladığı rapordaki kriterlerin dikkate alınması gerektiği söylenebilir⁴⁹. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi'nin ulusalüstü sözleşmelerden yola çıkılarak, siyasal özgürlük alanının genişlemesine katkı sağlanabileceğini belirtmek gerekir. Mahkemenin yorumunun ulusalüstü sözleşmeleri “*destek ölçü norm*” değil, “*bağımsız destek ölçü norm*” olarak kullanması bu yönde önemli bir adım oluşturacaktır⁵⁰. Öte yandan, Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'daki demokratiklik ilkesini siyasal partiler, siyasal faaliyet ve düşünce özgürlüğüne ilişkin özüne uygun bir yorum yapması durumunda siyasal faaliyet alanının özgürleştirilmesini sağlayacağını belirtmek gerekir⁵¹.

⁴⁹ **Venice Commission:** *Explanatory Report on Guidelines of Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures*, Adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice, 10 – 11 December, 1999), <<http://www.venice.coe.int>>, (22.12.2008).

⁵⁰ **Arslan, Zühtü:** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler”, *Anayasa Yargısı*, 2000, C.17, s.282.

⁵¹ **Sancar**, s.175.

KAYNAKLAR

- ARSLAN, Zühtü: Anayasa Teorisi, Seçkin Yayınları, Ankara 2005.
- ARSLAN, Zühtü: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler”, Anayasa Yargısı, 2000, C.17, s.274-293.
- BULUT, Nihat: “Siyasal Parti Yasakları ve Son Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Odaklaşma Olgusunun Kriterleri”, Ergun Önen Armağanı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 2003, s.535-562.
- CASE OF UNITED COMMUNIST PARTY OF TURKEY AND OTHERS v. TURKEY (30.01.1998), <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=tbkp&sessionid=17414041&skin=hudoc-en>>, (22.12.2008).
- CASE OF SOCIALIST PARTY AND OTHERS v. TURKEY (25.05.1998), <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=tbkp&sessionid=17414041&skin=hudoc-en>>, (22.12.2008).
- CASE OF FREEDOM AND DEMOCRACY PARTY (ÖZDEP) v. TURKEY (08.12.1999), <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=ozdep&sessionid=17414041&skin=hudoc-en>>, (22.12.2008).
- CASE OF YAZAR, KARATAS, AKSOY AND THE PEOPLE'S LABOUR PARTY (HEP) v. TURKEY (09.04.2002)<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=CASE%20%7C%20OF%20%7C%20YAZAR%2C%20%7C%20KARATAS%2C%20%7C%20AKSOY&sessionid=17414156&skin=hudoc-en>>, (22.12.2008).
- CASE OF DICLE FOR THE DEMOCRATIC PARTY (DEP) OF TURKEY v. TURKEY (10.12.2002), <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=CASE%20%7C%20OF%20%7C%20DICLE%20%7C%20FOR%20%7C%20THE%20%7C%20DEMOCRATIC%20%7C%20PARTY>>

%20%7C%2025141/94&sessionid=17414232&skin=hudoc-en>
(22.12.2008).

CASE OF SOCIALIST PARTY OF TURKEY (STP) AND OTHERS v. TURKEY (12.11.2003), < <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=CASE%20%7C%20OF%20%7C%20SOCIALIST%20%7C%20PARTY%20%7C%20TURKEY%20%7C%2026482/95&sessionid=17414284&skin=hudoc-en> >, (22.12.2008).

CASE OF REFAH PARTISI (THE WELFARE PARTY) AND OTHERS v. TURKEY (31.07.2001), < <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=refah%20%7C%20party&sessionid=17414354&skin=hudoc-en> > (22.12.2008).

CASE OF REFAH PARTISI (THE WELFARE PARTY) AND OTHERS v. TURKEY (GARND CHAMBER)(13.02.2003)<<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=refah%20%7C%20party&sessionid=17414354&skin=hudoc-en>>(22.12.2008).

CASE OF FAZILET PARTISI AND KUTAN v. TURKEY (27.04.2006), <<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=CASE%20%7C%20OF%20%7C%20FAZILET%20%7C%20PARTISI%20%7C%20KUTAN%20%7C%201444/02&sessionid=17414527&skin=hudoc-en>> (22.12.2008).

ÇAĞLAR, Bakır: “Anayasa Yargısının Güncelliği: Yargıçlar Zamanı”, Anayasa Yargısı, 1998, C.15, s.51-69.

ÇAĞLAR, Bakır / ÇAVUŞOĞLU, Naz: “Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi, Demokratik Toplum Düzeni Hukuku Üzerine Notlar”, Anayasa Yargısı, 1999, C.16, s.143-187.

ERDOĞAN, Mustafa: Anayasa Hukuku, OrionYayınevi, 3. B., Ankara 2005.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref A.: Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, 12. B., Ankara 2003.

- GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi, 1. B., Bursa 2000.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.: Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6. B., Ankara 2002.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.: “İfade Özgürlüğünün Siyasi Partilerce Kullanımının Sınırları”, Anayasa Yargısı, 1999, C.16, s.71-92.
- KAPLAN, İbrahim: “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı ve Manevi Tazminat Davası”, AÜSBFD, 1992, C.47, S.3-4, s.185-187.
- KIRATLI, Metin: Parlamenter Muafiyetler, Sevinç Matbaası, AÜSBF Yayını, Ankara 1961.
- MOWBRAY, Alastair: Cases and Materials On the European Convention on Human Rights, Oxford Üniversitesi, 2. B., Newyork 2007.
- ÖDEN, Merih: Türk Anayasa Hukukunda Siyasî Partilerin Anayasa’ya Aykırı Eylemleri Nedeniyle Kapatılmaları, Yetkin Yayınları, Ankara 2003.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 8. B., Ankara 2005.
- PERİNÇEK, Doğu: Anayasa ve Partiler Rejimi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985.
- SABUNCU, Yavuz: Anayasaya Giriş, İmaj Yayıncılık, 9. B., Ankara 2003.
- SAĞLAM, Fazıl: “2001 Yılı Anayasa Değişikliğinin Yaratabileceği Bazı Sorunlar ve Bunların Çözüm Olanakları”, Anayasa Yargısı, 2002, C.19, s.288-310.
- SAĞLAM, Fazıl: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye’de Kapatılan Partilere İlişkin Kararlarının Partiler Hukukuna Etkisi”, Anayasa Yargısı, 1999, C.16, s.189-203.
- SAĞLAM, Fazıl: Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınları, 1. B., İstanbul 1999.

- SANCAR, Mithat: “Sosyalist Parti’nin Kapatılması Üzerine Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, 1992, C.4, s.165-179.
- TANİLLİ, Server: Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş, Cem Yayınevi, 7. B., İstanbul 1993.
- TANÖR, Bülent/Necmi, YÜZBAŞIOĞLU: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2005.
- TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 11. B., İstanbul 2006.
- TURHAN, Mehmet: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, AÜSBFD, 2002, C.3, s.129-150.
- TÜRKÇE SÖZLÜK: Türk Dil Kurumu Yayını, 10. B., Ankara 2005.
- UYGUN, Oktay: “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejimin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı, 2000, C.17, s.256-272.
- UYGUN, Oktay: “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İÜHF Yayını, 1999, s.389-421.
- Venice Commission: 1999. Explanatory Report on Guidelines of Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures, Adopted by the Venice Commission at its 41st plenary session (Venice, 10 – 11 December, 1999) , <<http://www.venice.coe.int>>, (22.12.2008).